

fænomener, som den brave kirurg har iagttaget, og som vidner om europæerens møde med det rige og fattige, kunstfærdige og primitive Asien, verdens kejserinde.

Kristof Glamann.

I 1954 har den kendte tyske historiker, professor i Freiburg i. Br. *Gerhard Ritter* udgivet 1. bd. af et værk om *Statskunst und Kriegshandwerk* (404 s., Verlag R. Oldenbourg, München). Ritter, hvis mest kendte arbejde er det hidtil i 6 oplag udkomne *Die Dämonie der Macht*, var med i kredsen bag attentatet mod Hitler 20. juli 1944 og har siddet i koncentrationslejr, og der kan således ingen tvivl råde om hans stilling til »den dæmon«, der — som R. selv siger — gjorde »det gode tyske navn« til en rædsel og vederstyggelse for Europa.

G. R.s bog har som undertitel *Das Problem des »Militarismus« in Deutschland*, og bd. 1. omhandler *Die altpreussische Tradition* og spænder over tidsrummet 1740–1890, altså fra Frederik den store til Bismarcks fald. Militarismens problem definerer R. som spørgsmålet om det rette forhold mellem statskunst og krigsteknik, og som militarisme betegner han »eine Übersteigerung und Überschätzung des Soldatentums«, hvorved nævnte forhold bliver usundt. I det her behandlede tidsrum, hvor Frederik den store og Bismarck er hovedaktørerne i Tyskland, finder R. dog åbenbart, at statskunsten stort set har holdt de kræfter i krigsteknikken i skak, der tiilsigter modstanderens fuldstændige udslættelse. Men han lægger i øvrigt ikke skjul på, at meget i datidens tyske åndsliv og i udviklingen af preussisk militærvæsen var egnet til at forrykke »det rette forhold« mellem statskunst og krigsteknik. Ved omtalen heraf kommer R. naturligt nok flere gange ind på den modsætning, der også herved opstod mellem tysk og vesteuropæisk tankegang og samfundsliv. Om den preussiske hærkonflikt 1860–62 og dens historiske følger, et afsnit, der fylder et halvthundrede af bogens sider, hedder det således (s. 205), at blandt følgerne var, at samfundslivet i det tyske kejserrige fik et militaristisk tilsnit, som virkede stærkt fremmedartet på vesteuropæisk mentalitet. I et andet afsnit, den fængslende skildring og sammenstilling af Moltke og Bismarck, krigsteknikkens og statskunstens mestere, nævner R. om ændringen på Napoleonskrigenes tid af tysk tankegang fra universelle humanitetsidealer til »de politiske magt- og interessekampe«, at denne ændring skete med en radikalisme, der lige fra først af var »vore vestlige naboer uhyggelig« (s. 263). De citerede

udtalelser af Fichte og Hegel om statens væsen og opgave gør dette forståeligt.

Oprindelsen til den nyere tids absolutte eller totalitære krige ser R. og vel med rette i den franske revolutionstid, hvor man mobiliserer masserne og deres lidenskaber, og mange træffende bemærkninger om de uhyggelige virkninger heraf findes forskellige steder i R.s værk. Har man engang tændt folkehadet i brand, vil man vanskeligt kunne bringe det til ro igen, før det har raset ud og resulteret i modstanderens totale tilintetgørelse eller i fuldkommen udmattelse af egen kraft. Denne politiske kampviljes dynamik har bevaret sin gyldighed usvækket i Europa til i dag, og sammenlignet hermed forekommer de tidligere kabinetskrige som en krydsen af rokokokårder uden at lade det komme til det yderste og efter omhyggeligt aftalte spilleregler (s. 62).

Den betydning af »Staatsräson«, som vi kender fra Friedrich Meineckes skønne værk *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte* (1924), tager R. afstand fra (s. 331 ff), hvad der i øvrigt ikke synes mig særlig påkrævet. R. vil have Staatsräson forstået som »fornuftig indsigt« hos statsmanden, hvem han tildeler mange smukke og høje hverv, også mådeholdets (se f. eks. s. 21 f). Men det siger sig selv, at med den nævnte forandring af krigenes karakter er det ikke blevet lettere for statsmanden at holde igen på selve den »exterminationsdrift«, der ligger i krigens natur (se bl. a. bemærkningerne om den tyske generalstab).

R. hævder, som sagt, at under Frederik den store og Bismarck har statskunsten stort set holdt krigsteknikken stangen, selv om han synes villig til herfra i nogen grad at undtage krigen og fredslutningen med Frankrig 1870–71. R.s defensorat for Frederik II og Bismarck vil dog næppe på alle punkter overtyde en ikke-tysker. Når R. om Frederik II.s overfald på Østrig 1740 siger, at kongen følte det retfærdiggjort ved Preussens Lebensbedürfnis, leder dette naturligt tanken hen på Hitlers tale om Lebensraum. Overbevisende forekommer det mig heller ikke at være, hvad R. udtaler (s. 314 og 392 f) om Bismarck og Emsdepechen, hvor han polemiserer mod Richard Festers kendte værk: *Die Genesis der Emser Depeche* (1915). Som dansk føler man sig ikke tilfreds med skildringen af Bismarcks forhold til § 5, og stødende synes det mig nogle få år efter Tysklands erobring af Slesvig at tale om, at en afståelse af det nordlige af dette er at prisgive »tysk grænseområde« til danskerne! (s. 277).

Men selv om der i Gerhard Ritters værk er meget, der opfordrer til drøftelse eller modsigelse, bør det betones, at det dels indeholder nyt historisk stof, bygget på selvstændige kildestudier, og dels

rummer betydningsfulde og — tragisk nok — højst aktuelle synsmåder. Som et omkvæd, der stadig kommer igen i værket, fornemmer man forfatterens frygt for følgerne af de totalitære krige og hans krav til statskunsten om at sikre, at medlemmerne af den europæiske folkefamilie får mulighed for at trives side om side også i fremtiden.

Holger Hjelholt.

Det af Heinrich v. Sybel grundlagte *Historische Zeitschrift*, som om fire år har 100-års jubilæum, er i løbet af efterkrigsårene under Ludwig Dehios og Walther Kienasts energiske redaktion, atter nået frem til at være et af de ledende blandt Europas historiske tidsskrifter, i omfang det største, idet det udkommer med ikke mindre end 6 hæfter årligt. Den systematisk opdeltede anmelder-rubrik samt en nytrubrik af blandet karakter optager over halvdelen af pladsen i hvert enkelt hæfte. Medens det er en uskreven lov, at dansk Historisk Tidsskrift både i anmelder- og nytrubrik først bringer recensioner af værker, der behandler æmner af dansk historie, dernæst norsk og svensk historie og sidst i rækkefølgen andre europæiske landes og de amerikanske staters historie m. v. er *Historische Zeitschrift* efter sit anlæg ganske internationalt. Anmelderrubriken har følgende inddeling: 1. »Allgemeines«, som jeg tillader mig at bibeholde uoversat. Indholdet af denne rubrik kan synes noget broget. Det kan f. eks. nævnes at i det sidst fremkomne hefte af *Historische Zeitschrift* (Band 179 Heft 3. juni 1955) findes i alt fire anmeldelser under »Allgemeines«: L. von Wiese: »Die Entwicklung der Kriegswaffe und ihre Zusammenhang mit der Sozialordnung«, R. L. John: »Reich und Kirche im Spiegel französischen Denkens. Das Rombild von Cæsar bis Napoleon«, »Marxismusstudien, Schriften der Studiengemeinschaft der evangelischen Akademien, 3.« og F. Gause: »Deutsch-slawische Schicksalsgemeinschaft«. Når disse fire af indhold så helt forskellige skrifter er grupperede i fællesskab under »Allgemeines« så kan forklaringen vel kun være den, at den øvrige opdeling er af ren kronologisk karakter, således: 2. Antiken; 3. Middelalderen, 4. 16.—18. århundrede, 5. 19.—20. århundrede. En opdeling, der naturligvis har tradition bag sig, men som unægtelig kan fremkalde nogen uoverskuelighed, da en blot kronologisk placering langt fra altid er det mest karakteriserende ved et historisk skrift. Hertil føjer sig særlige rubriker i skiftende tal. I det her nævnte hæfte ikke mindre end 5: 1. Tysk territorialhistorie, 2. Schweiz, 3. Skandinavien, 4. Spanien og 5. Amerika. Disse rubriker gør en orien-